

László Vikárius

Béla Bartók ca figură publică. Pe urmele a două texte pierdute legate de o ședință a Comitetului Ligii Națiunilor de la Geneva, 1931

BÉLA BARTÓK CA FIGURĂ PUBLICĂ PE URMELE A DOUĂ TEXTE PIERDUTE LEGATE DE O ȘEDINȚĂ A COMITETULUI LIGII NAȚIUNILOR DE LA GENEVA, 1931

LÁSZLÓ VIKÁRIUS

Arhivele Bartók, Budapesta
Institutul de Muzicologie, Centrul de Cercetare
pentru Științe Umaniste, Budapesta

László VIKÁRIUS este directorul Arhivelor Bartók din Budapesta (Institutul de Muzicologie, Centrul de Cercetare pentru Științe Umaniste) și editor-șef al volumului *Béla Bartók Complete Critical Edition*, fondat de László Somfai. Împreună cu Vera Lampert a editat primul volum publicat al seriei, *For Children: Early Version and Revised Version* [Pentru copii: prima versiune și versiunea revizuită] (2016). Este de asemenea profesor de muzică și director al programului de studii doctorale în muzicologie la Academia de Muzică „Franz Liszt” (acum universitate de stat) din Budapesta.

REZUMAT

Articolul de față urmărește două documente care nu se regăsesc printre numeroasele texte „canonice” mai scurte ale lui Bartók publicate și catalogate pentru prima dată de András Szöllősy în limba maghiară și adunate și editate de Benjamin Suchoff în limba engleză. Bartók a fost invitat să devină membru al Comitetului Internațional pentru Litere și Arte al Ligii Națiunilor în 1931 și, după cum se cunoaște din scrisoarea sa despre această întâlnire, a trebuit să prezinte o lucrare, care până în acest moment pare să se fi pierdut. Această motiune care pledează pentru înființarea de colecții de înregistrări de gramofon și inițierea de noi înregistrări poate fi găsită atât publicată în minuta ședinței, cât și printre lucrările încă nepublicate ale lui Bartók. Anexa articolului conține versiunile nou găsite ale propunerii sale în franceză și germană, precum și cealaltă propunere a lui Bartók, care încearcă să găsească susținere pentru apărarea libertății artei și științei, un text pe care dorise inițial să îl prezinte în cadrul ședinței, dar a fost descurajat în acest demers din cauza conținutului său politic delicat. Textul rămas, publicat anterior în facsimil, dar neinclus în lista scrierilor lui Bartók, demonstrează fără echivoc simțul responsabilității și claritatea

viziunii compozitorului. În cele din urmă, se încearcă și identificarea a cât mai mulți din cei douăzeci și șapte de membri ai comitetului care apar într-o fotografie.

Cuvinte cheie: *Béla Bartók, Thomas Mann, Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală a Ligii Națiunilor, Béla Bartók: „Moțiunea lui Bartók referitoare la Înregistrările de gramofon”, Arturo Toscanini, Béla Bartók: „Propunere pentru asigurarea Libertății Artei și Științelor”, politica în Europa anilor 1930.*

La întâlnirea Comisiei Internaționale de Cooperare Intelectuală a Ligii Națiunilor, organizată la Budapesta în anul 1936, Thomas Mann s-a adresat colegilor lui din comitet cu un discurs extemporaneu în apărarea umanismului. Revista *Apollo* a publicat discursul tradus în limba maghiară. Conform acestei publicații, Mann a spus, printre altele:

Umanismul înseamnă mai mult decât pur și simplu filologie. Mai ales astăzi, este recomandabil și chiar necesar să îl definim altfel. Cel mai bun și mai ușor mod de a-l identifica este, probabil, să îl numim opusul fanatismului.¹

Câteva decenii mai târziu, Mann își reamintea:

În acele vremuri eram membru al *Comité Permanent des Lettres et des Arts*, numit de Liga Națiunilor . . . s-a întâmplat ca în capitala Ungariei să țin un discurs improvizat în una din ședințele publice, pentru a-i contracara pe ucigașii libertății, și am explicat necesitatea unei democrații militante; această proclamație încălca în mod aproape perceptibil atmosfera pe deplin academică și, din cauza membrilor fasciști, destul de neautentică a discuțiilor, dar publicul maghiar a răspuns cu câteva minute de ovații demonstrative . . .²

Un alt membru al acestui comitet era Béla Bartók, care i s-a alăturat la aceeași dată ca Mann, în 1931.³ Mai exact, era vorba de un comitet dedicat artelor și

¹ *Thomas Mann és Magyarország* [Thomas Mann și Ungaria], ed. Antal Mádl și Judit Györi, Gondolat, Budapesta, 1980, p. 245. Traducerile din prezentul articol, dacă nu se menționează altfel, aparțin autorului.

² *Ibidem*, pp. 247-248.

³ Referitor la prestigiul internațional al lui Bartók la vremea respectivă, a se vedea biografia generală scrisă de Tibor Tallián, *Béla Bartók: The Man and His Work* [Béla Bartók: omul și opera sa], în traducerea lui Gyula Gulyás, Corvina, Budapesta, 1988, pp. 170-171. Detaliile și documentele referitoare la legătura sa cu Comitetul au fost publicate de Miklós Szinai, „Béla Bartók and the Permanent Committee on Literature and Art of the League of Nations,” [Béla Bartók și Comitetul Permanent pentru Litere și Arte al Ligii Națiunilor] în *Bartók Studies*, ed. Todd Crow, Information Coordinators Detroit, 1976, pp. 167-172; articolul a fost publicat inițial în *The New Hungarian Quarterly* V, Nr. 15 (toamna 1964), pp. 143-146.

literaturii care aparținea de Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală: *Commission internationale de cooperation intellectuelle*, creată inițial, în 1922, ca o sub-comisie printre ai cărei membri se numărau Henri Bergson și Albert Einstein. Până în anul 1931, acest comitet a primit o denumire nouă și a fost mult modificat. În timp ce se pregătea această reorganizare în toamna anului 1930, Bartók a fost și el invitat în acest comitet, fiind singurul reprezentant al Ungariei. Prima invitație, informală, era semnată de Zoltán Baranyai, diplomat la Geneva însărcinat cu afaceri legate de Ungaria, o veche cunoștință a familiei Bartók.⁴ Primul lui răspuns a fost pozitiv, dar implica o condiție: inițial a acceptat doar „fără obligația de a lucra”.⁵ Totuși, lucru caracteristic pentru el, nu doar că a participat în mod regulat în anii următori, dar a și lucrat cu conștiinciozitate la sarcini pentru care s-a oferit voluntar. O fotografie reprezentativă a fost făcută la una din primele întâlniri de la începutul lunii iulie la Geneva (Figura 1).⁶ Un exemplar al fotografiei a supraviețuit, cu semnăturile participanților pe spate (Figura 2) și a fost reprodusă de mai multe ori.⁷ Datorită acestui prețios document, precum și altor documente și publicații de la acea ședință, care vor fi discutate mai jos (suplimentate de potențialul inegalabil al motorului de căutare Google) s-a putut întreprinde identificarea majorității membrilor participanți ai comitetului din imagine, lucru pe care am încercat să îl fac în explicațiile la imagini.

Mai întâi, Bartók însuși e așezat în colțul cel mai îndepărtat de privitor, lângă savantul englez Gilbert Murray (la stânga) și unul din directorii oficiali ai comitetului, politicianul belgian Jules Destrée. La dreapta lui Bartók, îl putem vedea pe scriitorul ceh Karel Čapek. Lângă Čapek e așezat Thomas Mann, iar în partea opusă, de cealaltă parte a mesei, dar întors cu spatele spre el pentru fotografiere, este poetul Paul Valéry. Sunt multe alte figuri în acest grup care ar putea fi cunoscute, oameni de litere, istorici de artă, arhitecți, scriitori, poeți și diplomați în principal din țări europene cum sunt Belgia, Cehoslovacia, Germania, Franța, Italia, Norvegia, Polonia, România, Suedia și Elveția. Sala și participanții la

⁴ Zoltán Baranyai (1888-1948) s-a născut la Nagyszőlős (în prezent Vynohradiv în Ucraina), unde Bartók a petrecut doi ani în copilărie (între 1889 și 1891) cu mama și sora lui mai mică.

⁵ Vezi Szinai, „Bartók and the Permanent Committee” [Bartók și Comitetul Permanent], p. 167.

⁶ Imaginea a fost reprodusă în Werner Fuchss, *Béla Bartók und die Schweiz* [Béla Bartók și Elveția], Hallwag AG, Bern, 1973, p. 59. Vezi și volumul iconografic de sinteză al lui Ferenc Bónis, *Béla Bartók: Pictures of a Life* [Béla Bartók: imaginile unei vieți], Balassi, Budapesta, 2016, p. 316. Fotografia este disponibilă în reproducere în Arhivele Bartók; locația prezentă a fotografiei propriu-zise îmi este necunoscută. Fotografia reprodusă a fost făcută, totuși, de pe exemplarul aflat cândva în posesia lui Bartók, din moment ce locul și data — „Genève, 1931” — sunt notate cu scrisul lui de mână, iar semnătura lui, firește, lipsește.

⁷ Spatele fotografiei este reprodus de asemenea atât la Fuchss, cât și la Bónis. Identificarea persoanelor prezente (și a semnăturilor lor) este foarte selectivă în ambele publicații.

ședință sunt descriși cu însuflețire în scrisoarea lui Bartók către mama lui, scrisă o săptămână mai târziu:

Luni primul lucru pe care l-am făcut a fost să merg la delegația Ungariei. B[aranyai]. era plecat în vacanță, așa că am vorbit cu șeful lui, ministrul P[ellényi]. . . . Apoi am mers împreună la clădirea Ligii Națiunilor, unde el a dorit să mă prezinte personal unor oameni importanți, lucru care s-a întâmplat într-una din camerele de consiliu unde era indicat deja locul fiecăruia la masa cea mare. . . . La dreapta mea și-a ocupat locul faimosul Čapek, la stânga Gilbert Murray, profesor universitar englez. Ce multitudine de chipuri — până am reușit să rețin cui aparținea fiecare, îl rugam mereu pe Čapek să îmi spună cine vorbea. Traducătorii stăteau în mijlocul încăperii, iar de-a lungul celor patru pereți erau diverși oficiali ai Ligii Națiunilor și alți angajați, jurnaliști, iar mai târziu chiar și câțiva invitați. D-l Murray a deschis ședința în engleză. De abia terminase de vorbit, când traducătorul discursurilor în limba engleză a sărit în picioare și s-a lansat cu mare repeziciune într-o traducere improvizată. Traducătorii m-au uimit mai mult decât orice. Ei stenografiază discursurile, ca să poată oferi o traducere imediată, aproape fără a se opri să respire. Iar unii, de exemplu traducătorul de limba germană, vorbea și gesticula cu o „convingere atât de profundă”, de parcă dădea glas celor mai sacre credințe proprii; uneori se lăsa purtat de val în așa măsură, încât nici nu se mai uita la notițe. Această maimuțareală a oratorilor era chiar comică, mai ales când într-unul din „discursurile” sale și-a contrazis „discursul anterior,” întrucât primul discurs aparținuse unui vorbitor, iar al doilea, oponentului său.⁸

Se știe că Bartók a depus o moțiune la una din sesiunile acestei întâlniri.⁹ Cu toate acestea, textul a fost considerat pierdut și chiar subiectul propunerii sale a fost identificat doar cu oarecare incertitudine. În notele din monumentală sa ediție a scrierilor lui Bartók, András Szöllősy a făcut următoarea remarcă în legătură cu această piesă:

În minută nu există nici o urmă a moțiunii lui Bartók, referitoare la înregistrările de gramofon, depusă la întâlnirea de la Geneva a Ligii Națiunilor din perioada 6-9 iulie 1931 . . . ; minuta consemnează doar că „D. Béla Bartok, profesor la Conservatorul din Budapesta, compozitor și șef de orchestră

⁸ Bartók către mama sa, 13 iulie 1931, *Béla Bartók Letters* [Béla Bartók. Scrisori], ed. János Demény, trad. Péter Balabán și István Farkas, Corvina, Budapesta, 1971, p. 212.

⁹ Ideea de a urmări acest text a apărut în timpul activității de întocmire a unei baze de date complete a scrierilor lui Bartók, <https://bartok-irasai.zti.hu/> și în limba engleză <https://bartok-irasai.zti.hu/en/introduction/>, pe care am inițiat-o, dar care a fost creată și editată în principal și foarte eficient de Viola Biró, colega mea de la Arhivele Bartók, în 2021.

(Hongrois)” a participat la sesiunea Comitetului Permanent pentru Litere și Arte.¹⁰

În ce privește subiectul, sursa lui Szöllősy a fost scrisoarea lui Bartók, citată parțial mai sus, în care Bartók într-adevăr menționează această moțiune.

Am uitat să spun că Președintele a făcut o prezentare despre sub-comisia dizolvată, predecesora comitetului, și ne-a spus ce realizase aceasta... S-a luat un număr de decizii pe tema artei folclorice și chestiunea traducerilor artistice, dar în privința muzicii, nu au avut nimic de arătat; așa că acum așteaptă de la mine — fiind singurul membru muzician — propuneri de orice tip, doar să propun, și ei vor accepta.

Am explicat că pot propune doar lucruri care ar costa foarte mulți bani; au răspuns că nu contează. Până aici totul a fost bine; așa că am continuat, iar în acea seară am schițat ceva (despre înregistrări de gramofon) și am citit în ziua următoare — în germană. Čapek avusese idei asemănătoare, așa că le-am discutat împreună. S-a alcătuit o subcomisie, am redactat o rezoluție, care bineînțeles era mult diferită de propunerea originală și fără nici un folos practic, dar nu necesita deloc bani. O să-ți dau detaliile când ajung acasă.¹¹

De fapt, întregul material al întâlnirii din iulie 1931 a fost publicat într-o broșură, iar o copie a acesteia în limba franceză s-a păstrat, în proprietatea Dittei Pásztor Bartók, aflată acum în Arhivele Bartók din Budapesta.¹² Pe lângă propunerile scrise, această publicație conține și relatări detaliate ale discuțiilor verbale. Pagina de titlu arată chiar și lista tuturor celor douăzeci și șapte de membri. Textul moțiunii lui Bartók este redat exact sub formă de minută (a se vedea textul complet în limba franceză în Anexa acestui articol.) Merită menționat faptul că de această dată Bartók nu a vorbit despre înregistrări de folclor muzical, despre care a discutat în multe alte ocazii,¹³ ci despre alte două teme, necesitatea de

¹⁰ Bartók Béla *Összegyűjtött Írásai* [Béla Bartók. Culegere de texte], ed. András Szöllősy, Zeneműkiadó, Budapesta, 1967, p. 925. Moțiunea nu este menționată deloc în alte liste ale scrierilor lui Bartók, vezi de exemplu însemnările pentru 1931 din bibliografia detaliată de la finalul volumului *Bartók Essays*, pp. 440-443.

¹¹ Bartók către mama sa, 13 iulie 1931, *Bartók Letters* [Béla Bartók. Scrisori], pp. 213-214.

¹² A se vedea publicația cu pagina de titlu: *Première session du Comité permanent des Lettres et des Arts. Les arts et les lettres à la Société des Nations. Propositions de MM. Paul Valéry et Henry Focillon, Débats et Discussions par Bela Bartok, Karel Capek . . . Supplément au n° 7-8 du Bulletin de la Coopération Intellectuelle. Institut Internationale du Coopération Intellectuel . . .*, Budapesta Bartók Archives, BA-N: 2737. Este foarte posibil ca această broșură să fi fost publicată și în germană, dar până acum nu am reușit să o gășesc printre enorm de multe publicații ale Ligii Națiunilor.

¹³ Fapt presupus, în mod destul de rezonabil, de fiul lui Bartók, Béla Bartók Jr. și afirmat în documentația sa, în general foarte precisă, vezi *Apám életének krónikája* [Cronica vieții tatălui meu],

a înregistra pe discuri de gramofon cele mai importante compoziții contemporane și capodoperele istoriei muzicii. Propunerea lui era destul de detaliată și de practică, implicând măsuri de siguranță pentru o selecție obiectivă și imparțială a lucrărilor și interpreților. Astfel a sugerat că ar trebui să se formeze un consiliu internațional de experți, ai cărui membri ar trebui să fie muzicologi și istorici ai muzicii, mai degrabă decât interpreți sau compozitori. Propunerea, care ar fi putut contribui la crearea de colecții publice de discuri de gramofon, ar fi putut totodată să furnizeze pedagogiei muzicale înregistrări disponibile ale celor mai importante lucrări atât din istoria muzicii, cât și din creația contemporană. Cu toate că, așa cum a prezis chiar Bartók, propunerea nu a fost transpusă în fapt, ea fost totuși tratată serios și urmărită în anii care au urmat, lucru demonstrat de documente din Arhiva Ligii Națiunilor care sunt acum disponibile online.¹⁴

Veridicitatea minutei este confirmată indirect de binecunoscuta conferință ulterioară a lui Bartók, *Muzica mecanică*, prezentată în 13 ianuarie 1937 și publicată sub forma unui lung articol în revista literară *Szép Szó* [Cuvânt frumos], editată de poetul Attila József. Deși ideea principală a articolului ulterior, destul de consistent, este diferită, ea scoate în evidență în mod asemănător avantajele tehnologiei moderne de înregistrare. Comparați următoarele două secțiuni. În continuare redăm ceea ce a spus Bartók, conform minutei în limba franceză, la începutul moțiunii:

D-l Béla Bartók nu vede un pericol pentru artă în mecanizarea muzicii, pentru care în starea de fapt actuală poate face mai mult bine decât rău. . . . este un fapt cunoscut că notația muzicală consemnează doar aproximativ ideile compozitorului și doar prin mijloace mecanice intențiile acestuia pot fi aduse la cunoștința posterității cu o precizie aproape perfectă.

Iar mai jos redăm ceea ce a scris într-unul din paragrafele finale ale articolului său ulterior despre avantajele înregistrării mecanice a muzicii:

Este un fapt binecunoscut că notația noastră înregistrează pe portativ, mai mult sau mai puțin inadecvat, ideea compozitorului; de aici existența unor

Helikon, Budapesta, 2006, p. 316, însemnarea din 6 iulie 1931. Vezi noua traducere în limba engleză: Béla Bartók Jr., *Chronicles of Béla Bartók's Life*, trad. Márta Rubin, Magyarságkutató Intézet, Budapesta, 2021, p. 327.

¹⁴ O cercetare specială în vastul număr de documente provenite din arhivele Ligii Națiunilor ar putea urmări o istorie complexă a acestei propuneri. Examinarea câtorva dintre documente arată că propunerea nu a fost ignorată și că a fost dezvoltată în continuare. Vezi arhivele online și posibilitățile de cercetare a documentelor digitalizate la <https://archives.ungeneva.org/lontad>.

dispozitive cu care se pot înregistra cu precizie fiecare intenție și idee a compozitorului are într-adevăr o mare importanță.¹⁵

De asemenea, critica detaliată a lui Bartók la adresa politicilor economice ale companiilor producătoare de gramofone, atât în minuta din 1931, cât și în articolul ulterior, mult mai detaliat, este formulată în concordanță cu principii foarte asemănătoare.

O dovadă mult mai importantă este, totuși, versiunea germană păstrată și până în acest moment încă nepublicată a discursului lui Bartók, care poate fi găsită printre hârtiile sale păstrate separat în dosare, cu alte materiale legate de calitatea sa de membru în comitetul Ligii Națiunilor. Textul german (de asemenea redat în Anexă) este în mod evident cel pe care Bartók l-a citit în fața audienței și care a fost apoi tradus de un interpret în limba franceză, iar ulterior inclus în minuta ședinței.¹⁶ Identificarea acestui text al lui Bartók, necunoscut anterior și în mod cert interesant, și a principalelor sale surse încă disponibile este, sperăm, o contribuție utilă la portretul lui Bartók ca figură publică la debutul activității sale pentru binele muzicii și educației muzicale în cea mai prestigioasă organizație internațională. Totuși, ceea ce face ca acest caz să fie și mai interesant este faptul că în spatele scenei se întâmpla în același timp ceva destul de diferit, ceva ce ar trebui să aibă o pondere semnificativ mai mare în înțelegerea pe care o avem despre imaginea și personalitatea lui Bartók.

Se cunoaște de asemenea, deși rareori se discută în mod adecvat, că Bartók a sosit de fapt la Geneva cu o propunere proprie, un alt text puțin cunoscut, care nu a fost inclus în modul potrivit în ansamblul scrierilor sale. Inițial el a dorit să țină un discurs sau poate mai degrabă să pună în circulație o declarație scrisă, oferind un text al unei rezoluții care să fie acceptată de comitet, despre ceva destul de diferit de înregistrări. Astfel menționează el această propunere originală, în scrisoarea către mama sa:

Am vorbit cu . . . ministrul P[ellényi]. (titlul lui era mai degrabă acela de *chargé d'affaires*). L-am întrebat ce crede despre petiția de susținere a lui Toscanini. Ar fi negat cu vehemență, dacă nu ar fi fost un diplomat, dar, în situația dată, doar m-a sfătuit politicos să nu o înmânez deocamdată, până voi ști ceva mai multe de la membrii comitetului înainte.¹⁷

¹⁵ *Bartók Essays*, p. 298.

¹⁶ Din moment ce pe conceptul acestei moțiuni a lui Bartók a fost notat numele „D. Bela Bartok” cu un scris de mână care nu îi aparține, presupunem că materialul editat a fost dat spre copiere și apoi returnat lui Bartók.

¹⁷ *Bartók Letters*, p. 212.

Subiectul „Petiției Toscanini” este bine cunoscut de la publicarea unui manuscris autograf al lui Bartók, nepublicat anterior, în *Uj Zenei Szemle* [Noua Recenzie Muzicală] în 1955.¹⁸ A fost mai târziu inclus în ediții ale scrisorilor lui Bartók.¹⁹ Titlul maghiar al textului era *Határozati javaslat* [Moțiune de decizie] și este cunoscut în general cu titlul englezesc, *Draft Resolution*. A fost compus de Bartók în numele Uj Magyar Zene-Egyesület (UMZE – Societatea de Muzică Nouă Maghiară), iar principalul său scop era să propună un text spre acceptare de către Societatea Internațională de Muzică Contemporană, în care UMZE era organizația membră din partea Ungariei. Arturo Toscanini a fost insultat de fasciști italieni în 15 mai 1931 pentru că a refuzat să cânte *Giovinetta*, imnul fascist, în concert.²⁰ Printre altele, Bartók a scris în textul său și:

U.M.Z.E. [Societatea de Muzică Nouă Maghiară] privește cu îngrijorare imixtiunea în viața artistică a unor factori din afara artelor, factori care nici măcar nu respectă prestigiul de talie mondială al unui Toscanini.²¹

Nu este surprinzător că aceeași *Draft Resolution* a supraviețuit și ea în dosarele lui Bartók de la Liga Națiunilor, care, în plus, include un alt text, oarecum asemănător, formulat, totuși, în termeni mai generali și intitulat *Vorschlag für die Sicherung der Freiheit der Kunst und der Wissenschaften* [Propunere pentru asigurarea Libertății Artei și Științei]. Acest document nu este, de fapt, complet necunoscut; a fost deja publicat în facsimil în variantele traduse în diverse limbi ale cărții lui Werner Fuchss despre Bartók și Elveția.²² În pofida publicării relativ timpurii a acestui document, el a fost în general ignorat ca aparținând seriei scurtelor „scrieri” bartókienne importante. Până în prezent a fost publicat doar ca „text” *per se* într-o culegere de texte ale compozitorului editată în franceză.²³

¹⁸ *Uj Zenei Szemle* VI, Nr. 9 (septembrie 1955), pp. 5-6. Revista e disponibilă online pe website-ul Arhivei și Grupului de Cercetare pentru Muzica Maghiară a Secolelor XX și XXI la Institutul de Muzicologie: http://db.zti.hu/mza_folyoirat/

¹⁹ Vezi *Bartók Letters*, pp. 207-208.

²⁰ A se vedea explicația lui József Ujfalussy dintr-o notă de subsol în *Bartók-breviárium: Levelek – írások – dokumentumok* [Breviariu Bartók: scrisori – scrieri – documente], ed. József Ujfalussy și Vera Lampert, Zeneműkiadó, Budapesta, 1980, p. 348.

²¹ *Bartók Essays* [Bartók. Eseuri], p. 498.

²² *Bartók und die Schweiz* [Bartók și Elveția], p. 63.

²³ Béla Bartók, *Écrits* [Scrieri], trad. Peter Szendy, ed. Philippe Albèra et Peter Szendy, Éditions Contrechamps, Geneva, 2006, p. 157. Cf. și recenziile lui János Kárpáti, *Studia Musicologica* 48, Nr. 3-4 (septembrie 2007), pp. 459-465.

Propunere pentru asigurarea Libertății Artei și Științelor

Comitetul observă cu regret că adepții unor mișcări politice unilaterale și extremiste doresc să influențeze artiștii și oamenii de știință în modul în care își practică arta și știința, prin folosirea constrângerii. Dacă un artist sau om de știință prezintă în activitatea sa, pe baza unor convingeri pur artistice, idei care le sunt străine, aceștia fac tot posibilul să îi ruineze atât moral, cât și material.

Din acest motiv, *Comité permanent des Lettres et des Arts* consideră că este momentul oportun să denunțe orice imixtiune a politicilor de partid în artă, oriunde ar putea avea loc și din orice parte ar putea veni. Protestează împotriva acesteia cu atât mai mult cu cât anumite semne arată că acest tip de percepție generală grosieră este în creștere, ceea ce poate duce doar la o și mai mare separare a popoarelor.

În numele libertății artei și științelor, *Comité permanent des Lettres et des Arts* declară că stă, cu autoritatea sa morală, alături de fiecare artist și om de știință care devine subiectul unei astfel de persecuții.

Pericolul „separării popoarelor” a fost, bineînțeles, accentuat în mod voit într-un text care se intenționa a fi prezentat în fața membrilor *Commission de Coopération Intellectuelle* a celei mai remarcabile organizații de importanță mondială de la acea vreme. În scrisorile sale, Bartók s-a referit în mod repetat la această funcție ideală a comitetului.

Schița acestei noi moțiuni privitoare la problema mult mai puțin urgentă a înregistrărilor de gramofon pentru sesiunea de la Geneva a fost de fapt începută pe o foaie de hârtie pe care scrisese deja două versiuni ale textului propunerii sale pregătite în avans, arătând imediat strânsa legătură istorică dintre cele două texte foarte diferite. Totodată, în mod simbolic, arată punerea sub tăcere a problemei mai presante. În pofida faptului că nici una din cele două „rezoluții” diferite propuse pe tema libertății artei și științei – una pentru Societatea Internațională de Muzică Contemporană și cealaltă pentru comitetul Ligii Națiunilor – nu a produs rezonanță la vremea respectivă, compozitorul pare că a continuat să încerce să atragă atenția asupra pericolelor care amenințau și în anii care au urmat. Cel puțin un alt text crucial, un alt avertisment profetic, a fost publicat de Tibor Tallián din dosarele lui Bartók de la Liga Națiunilor, *Staat und Kunst* [Statul și arta], probabil planificat pentru o altă ședință a *Comité Permanent des Lettres et des Arts* din 1934, posibil ca o reacție directă la știrile despre prima ardere de cărți din Germania în

1933.²⁴ Importantul său articol *Folk Song Research and Nationalism* [Cercetarea Folclorului Muzical și Naționalismul], publicat în limba maghiară și în traduceri în limbile cehă, franceză și germană în 1937 și respectiv în 1938, aparține de asemenea seriei de scrieri premonitorii.²⁵

În scrisoarea către mama sa din 1931, Bartók menționa deja că „Thomas Mann a vorbit de câteva ori, de fiecare dată în germană: discursurile sale erau subtile și foarte interesante”. De fapt, Mann a vorbit într-un mod „subtil și interesant” și în 1936 la Budapesta. Cu toate acestea, se pare că, dintre cei doi, Bartók a fost cel care a reacționat mai repede și mai sensibil la direcția periculoasă din viața publică și politică a Europei. În maniera sa modestă, a făcut eforturi considerabile deja în 1931 să pună în discuție problema iminentă a apărării împotriva „ucigașilor libertății.”

Figura 1. Pe aripa stângă a mesei, de la stânga la dreapta, în spatele mesei: Gonzague de Reynold (scriitor elvețian, 1880-1940), lângă el, doar parțial vizibil, poate Henri Focillon (istoric de artă francez, 1881-1943), Thomas Mann (1875-1955), Karel Čapek (scriitor ceh, 1890-1938). Pe latura mesei mai apropiată de privitor, din nou de la stânga la dreapta: Josef

²⁴ Vezi Bartók, „Staat und Kunst” [Statul și arta], în *Arion 13: Almanach International de Poésie*, ed. György Somlyó, Corvina, Budapesta, 1981, pp. 104-106. Cf. Tibor Tallián, „Bartók and Words” [Bartók și cuvintele], în *ibid.*, pp. 78-83.

²⁵ Vezi *Bartók Essays*, pp. 25-28.

Strzygowski (istoric de artă polonez, 1862-1941), Paul Valéry (1871-1945) și Hélène Vacaresco (Elena Văcărescu, poetă română, 1864-1947). Pe partea opusă, de-a lungul secțiunii mediane a mesei, în spatele mesei, de la stânga la dreapta: pe partea lui Bartók, Gilbert Murray (clasicist britanic de origine australiană, 1866-1957), în mijloc Jules Destrée (avocat și politician valon, 1863-1936), președinte de ședință, și, poate, Jean-Daniel de Montenach (diplomat elvețian, 1892-1958), care a corespondat oficial cu Bartók în legătură cu organizarea întâlnirilor, și, poate, Julien Luchaire (scriitor francez și fost director al Ligii Națiunilor, 1876-1962). La final, aripa dreaptă a mesei, partea interioară, de la stânga la dreapta: Ragnar Östberg (arhitect suedez, 1866-1945), probabil Nini Roll-Anker (scriitoare norvegiană, 1873-1942) și, poate, Adolfo Costa du Rels (scriitor bolivian, 1891-1980). Pe partea exterioară a aripii drepte a mesei, de la stânga la dreapta: Georges Oprescu (George Oprescu, istoric de artă român, 1881-1969), Roberto Paribeni (arheolog italian, 1876-1956), Ugo Ojetti (scriitor italian, 1871-1946), și, poate, John Masefield (poet englez, 1878-1967) și încă două persoane care nu pot fi văzute îndeajuns pentru a fi identificate.

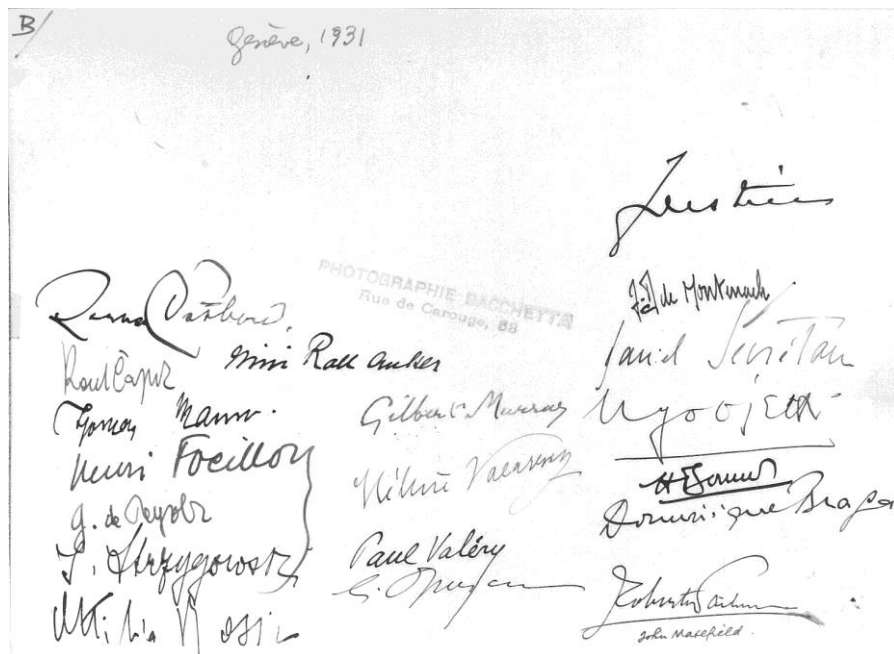

Figura 2. Următoarele nume pot fi identificate cu certitudine: la stânga, de sus în jos: Ragnar Östberg, Karel Čapek, Thomas Mann, Henri Focillon, G. de Reynold, J. Strzygowski; semnătura din josul paginii e necunoscută. În mijloc, de sus în jos: Nini Roll Anker, Gilbert Murray, Hélène Vacaresco, Paul Valéry, G. Oprescu. La dreapta, de sus în jos: probabil Destrées, J. D. de Montnach, un nume neidentificat, Ugo Ojetti, alt nume neidentificat, apoi, poate, Madariaga, iar la final Roberto Parinbeni și John Masefield.

Anexă

1. Moțiunea lui Bartók referitoare la Înregistrările de gramofon așa cum a fost tipărită în minuta sesiunii din iulie 1931 a *Comité permanent des Arts et des Lettres*

Musique et Film

M. Béla Bartók ne voit pas dans la mécanisation de la musique un danger pour l'art, à qui, en l'état actuel des choses, elle peut faire plus de bien que de mal. Malheureusement les compagnies éditrices de disques qui sont maîtresses de tout ce qui se fait en matière d'enregistrement ne sont guidées que par des motifs d'intérêt commercial, de sorte qu'une bonne partie des ressources que la mécanisation représente pour l'art restent inutilisées. L'on sait que la notation musicale ne fixe qu'approximativement la pensée du compositeur ; ce n'est que par les procédés mécaniques qu'il est possible de faire connaître avec une exactitude presque parfaite ses intentions à la postérité. L'on sait également que les compagnies gramophoniques n'enregistrent que celles des œuvres des grands compositeurs qui leur paraissent pouvoir être écoulées dans le public ; il s'ensuit qu'un grand nombre d'œuvres contemporaines importantes ne sont pas enregistrées et ne le seront pas tant que subsistera certaine atmosphère défavorable à celles-ci. Il y aurait donc le plus grand intérêt à enregistrer dès maintenant des œuvres de maîtres contemporains exécutées par eux-mêmes ou réalisées sous leur surveillance. Il serait presque aussi important de perpétuer les exécutions données par les grands artistes d'œuvres des époques antérieures. Les moyens de le faire existent ; il serait donc impardonnable de n'en pas profiter. A défaut des compagnies éditrices, il faudrait qu'une autorité internationale, comme la Société des Nations, le tentât et c'est pourquoi M. Béla Bartók propose ce qui suit :

La Commission des lettres et des arts devrait examiner la possibilité de constituer une collection de disques et de films sonores qui serait placée sous l'égide de la Société des Nations. Cette collection devrait comprendre :

- 1) Des enregistrements des œuvres les plus importantes de la musique contemporaine effectués sous la surveillance du compositeur.
- 2) Des enregistrements des œuvres les plus importantes des époques antérieures effectués sous la direction de spécialistes d'une compétence reconnue.
- 3) Les enregistrements prévus dans la proposition de M. Capek.

La liste des œuvres à enregistrer devrait être dressée par des spécialistes impartiaux (historiens de la musique, musicologues, à l'exclusion des compositeurs et des exécutants). A cet effet, M. Béla Bartók propose que les quatre pays les plus importants à l'heure actuelle au point de vue musical, à savoir l'Italie, la France, l'Allemagne et l'Angleterre désignent chacun deux spécialistes. Ceux-ci seraient chargés de dresser chacun deux listes. Dans la première, figureraient les œuvres contemporaines de tous les pays considérées par eux comme les plus importantes et dans la deuxième, les œuvres les plus importantes des temps passés, en remontant

jusqu'à l'apparition de la musique, en tant qu'art, en Europe. Ils indiqueraient également sur cette dernière liste les artistes exécutants qu'ils estiment les plus qualifiés pour diriger chacune des œuvres. Ce sont les œuvres apparaissant le plus souvent sur ces huit listes qu'il conviendrait d'enregistrer les premières.

En ce qui concerne l'acquisition des disques, l'on pourrait procéder ainsi qu'il suit :

- 1) On demanderait aux compagnies éditrices de remettre, à titre gratuit, un nombre d'exemplaires suffisant des disques de valeur déjà existants.
- 2) Quant aux œuvres non encore enregistrées, on ferait appel à l'esprit de désintéressement des diverses compagnies pour qu'elles en donnent une édition gramophonique. Ou bien on pourrait essayer de trouver les fonds nécessaires à ce genre d'entreprise afin qu'on puisse faire face aux frais d'enregistrement.

M. Béla Bartók met ensuite en parallèle sa proposition et celle de M. Capek. Après avoir montré que la catégorie indiquée par celui-ci rentre dans les classes qu'il a lui-même établies, il signale le danger d'accueillir comme musique authentique des airs, chansons, etc... composés à l'intention des Européens et répandus sur le continent par des chanteurs ou exécutants arabes, japonais, etc... Il conviendra de faire là œuvre scientifique et de se méfier du pseudo-exotisme.

Enfin, l'on devrait inciter les gouvernements à constituer dans les conservatoires nationaux des discothèques destinées, entre autres, à des buts pédagogiques.

2. Conceptul în limba germană a lui Bartók a motiunii citite la sesiunea de la Geneva, Arhivele Bartók Budapesta a Academiei Ungare de Științe, Institutul de Muzicologie, Centrul de Cercetare pentru Științe Umaniste, BA-N: 3874, forma finală a textului fără marcarea corecțiilor și revizuirilor sau versiunilor anterioare

Vorschlag für die Einrichtung
einer internationalen Sammlung von Musikaufnahmen.

In der sog. Mechanisierung der Musik erblicke ich vorderhand keine Gefahr für die Kunst; denn zur Zeit überwiegt der Nutzen, den die Kunst daraus ziehen könnte bei weitem, den Schaden, den sie eventuell hie und da verursacht. Leider sind die Gesellschaften welche die Herstellung mechanischer Music als allgewaltige Herrscher dirigieren, ausschliesslich von gewinnsüchtigen Motiven besessen, so dass einer der Hauptnutzen, die die Kunst aus der mechanischen Reproduktionsmöglichkeiten ziehen könnte, fast vollkommen unausgenützt bleibt. — Es ist bekannt, dass unsere Notenschrift Musikwerke nur unvollkommen, eigentlich nur approximativ fixiert. Die einzige Möglichkeit Musikwerke fast genau nach den Intentionen des Komponisten für die Nachwelt zu fixieren, ist die Aufnahme desselben durch irgendeine der mechanischen Prozeduren. Nun ist aber bekannt, dass unsere grossen

Gramophon-truste hauptsächlich diejenigen Werke der ernsten Musik aufnehmen, welche sie als eine gangbare Ware betrachten. Infolgedessen werden viele bedeutenden Werke der zeitgenössischen Musik überhaupt nicht aufgenommen und haben, solange diese misslichen Verhältnisse unverändert bleiben, nicht die geringste Aussicht, aufgenommen zu werden.

Es hat jedoch eine ungeheure Bedeutung, alle hervorragenden Werke der Gegenwart den Intentionen des Komponisten gemäss zu verewigen, entweder durch seine aktive Teilnahme an der Aufnahme, oder durch Aufnahmen, die unter seiner Kontrolle hergestellt werden. Fast ebensolche Wichtigkeit besitzt die Verewigung der Leistung grosser ausübender Künstler hinsichtlich älterer Musik.

Da wir schon die technischen Mittel hiezu besitzen, so ist es ein unverzeihliches Versäumnis, wenn wir nicht alle Möglichkeiten versuchen, um dieses zu verwirklichen. Da wir von den Gramophongesellschaften dies nicht erhoffen können, müsste eine internationale Autorität es versuchen, dieses, so weit es eben geht, zu ermöglichen. So eine Autorität wäre eben der Völkerbund. Ebendeshalb schlage ich folgendes vor:

Das Comité des L. e[t] des Art sollte in Erwägung ziehen, ob nicht die Aufstellung einer musikhistorische Platten- und Tonfilmsammlung unter dem Ägis des Völkerbundes möglich wäre.

Diese Sammlung sollte bestehen:

1. Aus den authentischen Aufnahmen der bedeutendsten zeitgenössischen Musikwerken, die unter Kontrolle der betreffenden Komponisten aufgenommen worden sind.
2. Aus den Aufnahmen der bedeutenden Werken vorhergehender Perioden, die unter Leitung anerkannter Autoritäten zustande gekommen sind.
3. Aus Aufnahmen, die in Herrn Čapek's Vorschlag beschrieben sind.

Um die Liste der Werke zu erhalten, sollten wir uns an möglichst neutrale Sachverständige (also Musikhistoriker, Musikschriftsteller, und nicht etwa an Komponisten oder ausübende Künstler) wenden. Diesbezüglich schlage ich vor in den 4 grossen Ländern, die zur Zeit für die Musikpflege am wichtigsten sind, Italien, Frankreich, Deutschland und England, je zwei solche Sachverständige auszuwählen. Dieselben sollten ersucht werden 2 Listen anzugeben. Die 1. Liste diejenigen zeitgenössischen Werke aller Länder enthalten, die ihrer Meinung nach am wichtigsten sind um in dieser Sammlung einverleibt zu werden, die 2. Liste die bedeutendsten Werke vorhergehender Perioden, zurückgehend bis zu den Anfängen der europäischen Kunstmusik, zugleich mit Bezeichnung der Ausführenden, die sie für die anerkanntesten auf den einzelnen Gebieten halten. Vorderhand soll sich diese Liste auf Werke beschränken, die sich zur Zeit im Repertoire jener anerkannter Ausübenden Künstler sich befindet.

Die Aufnahme derjenigen Werke, bzw. Ausführenden, die die meisten Stimmen in diesen je 8 Listen erhalten, sollten in erster Linie beschafft werden.

Was nun die Beschaffung der Aufnahmen anbelangt, so könnte Folgendes getan werden:

1. Platten derjenigen Werke, die bereits von Gramophongesellschaften in der gewünschten Weise hergestellt worden sind, sollten als Geschenk von der betreffenden Gram.gesellsch. erbeten werden.

2. Schwieriger ist die Frage, wie man die noch nicht aufgenommenen Werke zur Aufnahme bringen könnte. Eigentlich sind da nur zwei Möglichkeiten: entweder die Gramophon-gesellschaften zu bewegen, allmöglich in altruistischer Weise diese Aufnahmen herzustellen, oder aber: irgendwie Geld dafür beschaffen und die Unkosten der Aufnahmen selber tragen.

— . —

Was nun jene Aufnahmen anbelangt, über die Herr Čapek in seinem Vorschlag spricht, ist die Lage teilweise günstiger, teilweise schwieriger. Günstiger ist sie, weil ja nur bereits vorhandenen Aufnahmen in Betracht kommen; schwieriger ist jedoch die Auswahl des Materials.

Herr Čapek teilt das Material in 3 Abteilungen:

unter a) sagt er: - - -

Diese ist nun ungefähr in den Werken, von welchen mein Vorschlag spricht inbegriffen.

unter b) sagt er - - - - -

Hiezu möchte ich bemerken, dass bei orientalischen Völker diese a) und b) Kategorie eigentlich ein und dasselbe sind.

Unter c) sagt er - - -

Dieses wiederum gehört eigentlich in das Gebiet der Volkskunst, worüber die Commission intern. de Coop. intellect. in früheren Jahren bereits ihre Beschlüsse gefasst hat.

Es bliebe also die Auswahl jener europäischen und orientalischen bzw. exotischen Aufnahmen, die Herr Č. unter b) bezeichnet.

Mit der Auswahl müssten 1–2 Sachverständige (namentlich Musikfolkloristen) betraut werden; ohne sorgsamer Auswahl würde man leicht lauter Zwitterbildungen wie z.B. von Araber, Japaner vorgetragene europäische Gassenhauer bekommen.

Die Gramophongesellschaften müssten ersucht werden, alle Ihre derartigen Aufnahmen mit möglichst genauen wissenschaftlichen Angaben versehen, jene Sachverständigen zur Verfügung zu stellen; das von ihnen ausgewählte Material wiederum der zu errichtenden Sammlung zu schenken.

3. Propunerea lui Bartók planificată a fi prezentată la sesiunea de la Geneva, conform textului într-o copie finală

Vorschlag für die Sicherung der Freiheit der Kunst und der Wissenschaften.

Das Comité Permanent des Lettres et des Arts nimmt mit Bedauern wa[h]r, dass Anhänger gewisser einseitigen und outrierten politischen Bewegungen die Künstler und Wissenschaftler in der Ausübung ihrer Kunst und Wissenschaft gewaltsam beeinflussen wollen. Offenbart ein Künstler oder Wissenschaftler in einem Werk aus reinster künstlerischer Überzeugung Ansichten, die ihnen nicht behagen, so trachten sie denselben moralisch und materiell zu Grunde zu richten.

Infolgedessen findet das Com. perm. des L. et d. A. es zeitgemäss jede grobe und gewaltsame Vermischung der Partei-Politik mit der Kunst zu verurteilen, woimmer sie auch stattfinden und von wemimmer sie auch kommen mag. Es protestiert dagegen umsomehr, als gewisse Zeichen dafür sprechen, dass eine derartige Vergröberung der Allgemeingesinnung im Zunehmen begriffen sind. Dies führt indessen zur immer grösseren Separierung der Völker.

Das Com. p. d. L. et d. A. erklärt im Namen der Freiheit der Kunst und der Wissenschaften, einem jeden Künstler und Wissenschaftler, der solchen Verfolgungen ausgesetzt ist, in vollständigster Weise moralisch beizusteh[e]n.

Béla Bartók

BIBLIOGRAFIE

- BARTÓK, Béla**, *Écrits* [Scrieri], trad. Peter Szendy, ed. Philippe Albèra și Peter Szendy, Éditions Contrechamps, Geneva, 2006.
- BARTÓK, Béla**, „Határozati javaslat” [Moțiune de decizie], *Uj Zenei Szemle* VI, nr. 9 (septembrie 1955), pp. 5-6.
- BARTÓK, Béla**, „Staat und Kunst” [Statul și arta], în *Arion 13: Almanach International de Poésie*, ed. György Somlyó, Corvina, Budapesta, 1981, pp. 104-106.
- BARTÓK, Béla Jr.**, *Apám életének krónikája* [Cronica vieții tatălui meu], Helikon, Budapesta, 2006.
- BARTÓK, Béla Jr.**, *Chronicles of Béla Bartók's Life* [Cronica vieții lui Béla Bartók], trad. Márta Rubin, Magyarországi Intézet, Budapesta, 2021.
- BÓNIS, Ferenc**, *Béla Bartók: Pictures of a Life* [Béla Bartók: imagini ale unei vieți], Balassi, Budapesta, 2016.
- DEMÉNY, János** (ed.), *Béla Bartók Letters* [Béla Bartók. Scrisori], trad. Péter Balabán și István Farkas, Corvina, Budapesta, 1971.
- FUCHSS, Werner**, *Béla Bartók und die Schweiz* [Béla Bartók și Elveția], Hallwag AG, Berna, 1973.
- KÁRPÁTI, János**, „Béla Bartók: Écrits by Philippe Albèra and Peter Szendy” [Béla Bartók: scrieri de Philippe Albèra și Peter Szendy], *Studia Musicologica* 48, Nr. 3-4 (septembrie 2007), pp. 459-465.
- MÁDL, Antal** și **GYÓRI, Judit** (editori), *Thomas Mann és Magyarország* [Thomas Mann și Ungaria], Gondolat, Budapesta, 1980.
- SZINAI, Miklós**, „Béla Bartók and the Permanent Committee on Literature and Art of the League of Nations,” [Béla Bartók și Comitetul Permanent pentru Literatură și Artă al Ligii Națiunilor] în *Bartók Studies*, ed. Todd Crow, Information Coordinators, Detroit, 1976, pp. 167-172.
- SZÓLLÓSY, András** (ed.), *Bartók Béla Összegyűjtött Írásai* [Béla Bartók Collected Writings], Zeneműkiadó, Budapest, 1967.
- TALIÁN, Tibor**, „Bartók and Words,” în *Arion 13: Almanach International de Poésie*, ed. György Somlyó, Corvina, Budapesta, 1981, pp. 78-83.

László Vikárius

Béla Bartók ca figură publică. Pe urmele a două texte pierdute legate de o ședință a Comitetului Ligii Națiunilor de la Geneva, 1931

TALLIÁN, Tibor, *Béla Bartók: The Man and His Work*, trad. Gyula Gulyás, Corvina, Budapest, 1988.

UJFALUSSY, József, *Bartók-breviárium: Levelek – írások – dokumentumok* [Breviarium Bartók: Scrisori – scrieri – documente], ed. József Ujfalussy și Vera Lampert, Zeneműkiadó, Budapest, 1980.

Resurse online:

Scrisori de Béla Bartók, bază de date pe website-ul Institutului de Muzicologie, Centru de Cercetare pentru Științe Umane, Budapesta: <https://bartok-irasai.zti.hu/>; în engleză: <https://bartok-irasai.zti.hu/en/introduction/>.

Bază de date cu reviste maghiare de muzicologie pe site-ul Institutului de Muzicologie, Centru de Cercetare pentru Științe Umane, Budapesta: http://db.zti.hu/mza_folyoirat/.
Arhiva Ligii Națiunilor: <https://archives.ungeneva.org/lontad>.

Traducere din engleză de Alina Pop